

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота
магістра

**з теми: «РОЗШИРЕННЯ СЛОВНИКА У ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ ЗАСОБАМИ
АРТ-ТЕРАПІЇ»**

Виконала:
студентка KorL1-M20z групи
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Логопедія
Драчук Ольга Сергіївна

Керівник:
Опалюк О.М.,
кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент:
Бугера Ю.Ю., кандидат педагогічних
наук, доцент кафедри психолого – медико-
педагогічних основ корекційної роботи

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СЛОВНИКА ДІТЕЙ ВІД НАРОДЖЕННЯ ДО ШЕСТИ РОКІВ	6
1.1. Рівень розвитку словника дітей як педагогічна проблема	6
1.2. Стан сформованості активного та пасивного словника в дітей від 1 до 6 років	19
РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ СЛОВНИКОВОГО ФОНДУ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ	28
2.1. Порухення мовлення в дошкільному віці. Особливості розвитку словника у дітей з порушеннями мовлення	28
2.2. Роль логопеда у розвитку та кількісному накопиченні словника дошкільника	37
2.3. Специфіка роботи вчителя-логопеда з формування та збагачення словника дошкільника	46
РОЗДІЛ 3. АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СЛОВНИКОВОГО ФОНДУ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ	57
3.1. Напрямки логопедичної роботи з формування словникового фонду дошкільників	57
3.2. Потенціал арт-терапевтичних практик у формуванні словникового фонду дошкільників з порушеннями мовлення	64
3.3. Ефективність використання арт-терапії у формуванні словника дітей з порушеннями мовлення	71
ВИСНОВКИ	90
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	93

ВСТУП

Обґрунтування актуальності дослідження. Розвиток дитини в дошкільному віці закладає основу для успішності майбутнього навчання в школі, і формування особистості в цілому. Одним з критеріїв цієї успішності є рівень мовного розвитку. Вперше на рівні нормативних документів, а саме «Державного стандарту дошкільної освіти» дошкільна освіта стала першою сходинкою освіти, на якій одним з основних завдань дошкільного закладу виступає розвиток мовлення, вміння чітко, послідовно викладати свої думки.

Повноцінне оволодіння рідною мовою в період дошкільного дитинства є значущою умовою вирішення завдань когнітивного, естетичного та морального виховання дітей в сензитивний період розвитку. Саме тому педагоги, що працюють з дітьми дошкільного віку, мають приділяти особливу увагу розвитку мовлення дітей. З вищезазначеного випливає, що набуває особливої актуальності виявлення ефективних, доцільних, цікавих та цікавих засобів та прийомів, що сприятимуть збагаченню та розширенню словника.

У роботі з дошкільнятами часто використовують творчу діяльність та звертаються до прийомів арт-терапії. У багатьох наукових працях, методичних матеріалах арт-терапія описується як метод розвитку творчих здібностей, гармонізації психічних і психосоматичних станів.

Ступінь теоретичної розробки проблеми. Аналіз робіт зарубіжних та вітчизняних психологів (Аткінсон Р.Л. 2007, Піаже Ж. 1994, Смирнова Є. О. 2008, Сиротюк А. Л 2014, Пешкова В. Є. 2015, Виготський Л. С. 1986) дозволяє зробити висновок про особливе значення розвитку когнітивних функцій та дрібної моторики у дітей дошкільного віку. У дитини формується певний обсяг знань та навичок, інтенсивно розвивається довільна форма пам'яті, мислення, уяви. Також, на сьогоднішній день проблеми розвитку мовлення дошкільників активно вивчаються дослідниками. Зокрема, досліджується як загальна специфіка мовного розвитку в дошкільному віці

(М. Н. Аверіна), так і методи роботи з розвитку мовлення у дітей на різних етапах дошкільного дитинства (Н. І. Левшина, Л. В. Градусова, О. В. Коровякова, Л. М. Машковцева, В. А. Грошенкова, М. В. Ілляшенко), розкриваються методичні аспекти проблеми (О. І. Максимкин, О. В. Гончарова). У психолого-педагогічних дослідженнях як одна із значущих форм роботи з дітьми дошкільного віку розглядається робота з розвитку словника дітей (С. А. Шатрова, В. В. Зябіна, Л. Г. Шадріна, Н. Б. Кривошея, З. К. Бгуашева, Т. А. Котлякова, В. В. Тимохін, З. Ф. Парамонова). Однак, проблематика розвитку словника у дітей, що мають порушення мовлення, зокрема, шляхом арт-терапії, є, на наш погляд, недостатньо вивченою.

Мета дослідження – охарактеризувати значення арт-терапії у формуванні словника дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Об'єкт дослідження - процес розвитку словника дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Предмет дослідження – потенціал арт-терапії у формуванні словника дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Виходячи з поставленої мети, предмета, об'єкта сформульовані такі **завдання дослідження:**

1. Провести теоретичний аналіз психолого - педагогічної літератури з проблеми дослідження.

2. Виявити особливості розвитку словника дітей дошкільного віку, охарактеризувати показники і критерії оцінки.

3. Охарактеризувати стан сформованості активного та пасивного словника дітей від 1 до 6 років.

4. Охарактеризувати порушення мовлення в дошкільному віці, особливості розвитку словника у старших дошкільників з порушеннями мовлення.

5. Розкрити роль та специфіку роботи логопеда у розвитку та кількісному збагаченні словника старших дошкільників з порушеннями мовленнями.

6. Визначити напрямки логопедичної роботи з формування словника дошкільників.

7. Виявити потенціал арт-терапевтичних практик у формуванні словника старших дошкільників з порушеннями мовлення.

8. Експериментально перевірити ефективність використання арт-терапії у формуванні словника дітей з порушеннями мовлення.

Методи дослідження: методами дослідження виступили аналітико - синтетичний метод, метод узагальнення та систематизації знань.

Теоретична і практична цінність отриманих результатів. Теоретична цінність результатів дослідження полягає в тому, що було розширено і доповнено уявлення про роль логопедичної роботи в розвитку словника дітей дошкільного віку, виявлені основні вимоги та специфіка розвитку словника у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення, зокрема, шляхом арт-терапії. Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх використання вихователями та логопедами дошкільних установ в процесі здійснення педагогічної діяльності з розвитку словника дітей шляхом арт-терапії.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, та списку використаних джерел, який налічує 68 позицій. Текст роботи доповнений 9 рисунками та 4 таблицями.

ВИСНОВКИ

Мовленнєвий розвиток дитини відбувається в процесі пізнання нею навколишнього світу, за рахунок включення якомога більшої кількості аналізаторів. А це в повній мірі можливо тільки під керівництвом дорослого, а також в процесі спільної діяльності всіх учасників педагогічного процесу.

В процесі нормального мовного розвитку дитина поступово опановує мовними засобами спілкування, накопичує словниковий запас і освоює систему різних форм слів і словосполучень.

У процесі загального і мовного розвитку відбувається не тільки збагачення, але якісне вдосконалення словника дитини. Так, дитина поступово опановує смисловим значенням слова, підвищує свій рівень узагальнення засвоєваних слів.

Розвиток лексики в онтогенезі обумовлений розширенням зв'язків з навколишнім світом через чуттєве сприйняття світу і мовну діяльність дорослих і їх спілкуванням з дитиною. Також розвиток лексики визначає соціальне середовище, де виховується дитина.

Вікові нормативи словникового запасу дітей одного і того ж віку можуть коливатися з урахуванням соціально-культурного рівня сім'ї, через засвоєння словника в процесі спілкування. Розвиток лексики, при цьому, тягне за собою уточнення значення слів.

Таким чином, у міру того, як розвиваються психічні процеси, до яких відносяться мислення, сприйняття, пам'ять, розширюються контакти з навколишнім світом, збагачується сенсорний досвід дитини, якісно змінюється її діяльність, відбувається формування словника дитини в кількісному і якісному аспектах.

Оволодіння словниковим запасом становить основу мовного розвитку, оскільки слово є найважливішою одиницею мови. Головне в розвитку словника - освоєння значень слів і їх доречне вживання відповідно до контексту висловлювання, з ситуацією, в якій відбувається спілкування.

Психологічний компонент змісту навчання лексиці пов'язаний з проблемою розвитку лексичних навичок і умінь. Сутність лексичної навички на основі здійсненого теоретичного аналізу можна визначити як здатність миттєво викликати з довготривалої пам'яті еталон слова залежно від конкретного мовного завдання; включати його в мовний ланцюг.

Мовлення дітей може служити засобом спілкування лише в особливих умовах, що вимагають постійної допомоги та спонукання у вигляді додаткових питань, підказок оціночних і заохочувальних суджень з боку логопеда, батьків та ін.

Труднощі в оволодінні дітьми словником гальмують процес розвитку зв'язного мовлення і, перш за все, своєчасний перехід від ситуативної форми мовлення до контекстної.

На основі аналізу методичної літератури, ми з'ясували, що робота по збагаченню словника включає завдання і вправи, мета яких - уточнення структури значення слова, оволодіння значенням морфем, системою граматичних значень, закріплення зв'язків між словами.

Цілеспрямована робота вчителя-логопеда з розвитку словника дітей сприяє розвитку мовної активності дітей, підвищенню результативності корекційної роботи, збагачення словника дітей, вдосконалення граматичної будови мови, допомагають здійснити перехід від ситуативної форми мови до контекстної, підвищують роль регулюючої функції в мовній поведінці, сприяють формуванню внутрішнього мовлення, яке стає згодом основою мовного мислення.

В ході досягнення поставленої мети нами були успішно реалізовані такі завдання:

1. Проведено теоретичний аналіз психолого - педагогічної літератури з проблеми дослідження.
2. Виявлено особливості розвитку словника дітей дошкільного віку, охарактеризувати показники і критерії оцінки.

3. Охарактеризовано стан сформованості активного та пасивного словника дітей від 1 до 6 років.

4. Охарактеризовано порушення мовлення в дошкільному віці, особливості розвитку словника у старших дошкільників з порушеннями мовлення.

5. Розкрито роль та специфіку роботи логопеда у розвитку та кількісному збагаченні словника старших дошкільників з порушеннями мовленнями.

6. Визначено напрямки логопедичної роботи з формування словника дошкільників.

7. Виявлено потенціал арт-терапевтичних практик у формуванні словника старших дошкільників з порушеннями мовлення.

8. Експериментально перевірено ефективність використання арт-терапії у формуванні словника дітей з порушеннями мовлення.

Теоретична цінність результатів дослідження полягає в тому, що було розширено і доповнено уявлення про роль логопедичної роботи в розвитку словника дітей дошкільного віку, виявлені основні вимоги та специфіка розвитку словника у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення, зокрема, шляхом арт-терапії. Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх використання вихователями та логопедами дошкільних установ в процесі здійснення педагогічної діяльності з розвитку словника дітей шляхом арт-терапії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании : учебник для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений Е.А.Медведева, И.Ю.Левченко, Л.Н.Комиссарова, Т.А.Добровольская. М.: Академия, 2001. 248 с.
2. Агранович З.Е. В помощь логопедам и родителям. Сборник домашних заданий для преодоления недоразвития фонематической стороны речи у старших дошкольников, З.Е. Агранович. М.: Детство-Пресс, 2015. 381 с.
3. Алекминская С. В. Анализ актуальных проблем дифференциальной диагностики и коррекции межзубного произношения Специальное образование. № 2, 2015, с. 39 – 42.
4. Албул В.Г. Засоби розвитку словника у дошкільників. Актуальні проблеми психології. Том 5. Випуск 17
5. Агранович, З.Е. В помощь логопедам и родителям. Сборник домашних заданий для преодоления недоразвития фонематической стороны речи у старших дошкольников З.Е. Агранович. М.: Детство-Пресс, 2015 381 с.
6. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років , А.М. Богуш. К.: Видавничий дім «Слово», 2004. 376 с.
7. Богуш А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку : Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. А. М. Богуш. К. : Вид. Дім "Слово", 2003. - 343 с. - Бібліогр.: с. 305-308. укр.
8. Богуш А. Формування мовної особистості в полікультурному середовищі Прикарпаття. Гірська школа Українських Карпат. 2008-2009. № 4-5. С. 101-104.
9. Боровая В. Е. Оптимизация корригирования звуковой культуры речи детей . Сборники конференций НИЦ Социосфера. № 39, 2012., с. 143 – 149.

10. Борисова Е. А. Подготовка будущих учителей – логопедов к самостоятельной профессиональной деятельности, Специальное образование. № 4, 2013, с. 80–86.

11. Бунина В. С. Формирование звукопроизношения в онтогенезе [Электронный ресурс] : Режим доступа: http://www.portal-slovo.ru/pre_school_education/43253.php

12. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Б74 Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови: Підручник, За ред. А. М. Богуш. К.: Вища шк., 2007. 542 с.: іл.

13. Богуш А. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах: підручник для студ. вищ. навч. закладів факультетів дошкільної освіти А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик. К.: Вид. дім «Слово», 2006. 304 с.

14. Богуш А. М. Становлення і розвиток розуміння мовлення дітьми раннього віку в контексті дискурсивної лінгвістики, А. М. Богуш Наука і освіта. 2011. № 2. С. 3-7., Бібліогр.: 6 назв. укр.

15. Богуш А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку : Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. А. М. Богуш. К.: Вид. Дім "Слово", 2003. 343 с. Бібліогр.: с. 305-308. укр.

16. Бучилова И. А., Лесиканич А. А. Особенности психолого-педагогической работы по обеспечению адаптации детей старшего дошкольного возраста с тяжелыми нарушениями речи к условиям компенсирующей группы дошкольного учебного учреждения комбинированного вида .Концепт. № 4. 2013. с. 1 – 6.

17. Веракса Л.М. 2014. Проблема готовности к школе психологические или педагогические критерии? Дошкольная педагогика и психология: Хрестоматия. М. 2014. 183 с.

18. Гаврилова Н.С. Психологічна характеристика дітей з ЗНМ порушенням пізнавальної сфери кінетичного типу. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка:

Серія соціально – педагогічна: Вип. За ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 440 с.

19. Гавриш Н. В. Розвиток мовленнєвотворчої діяльності в дошкільному дитинстві: автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.02 Н. В. Гавриш. К., 2002. 32 с.

20. Гавриш Н.В. Розвиток зв'язного мовлення. Н.В.Гавриш. Донецьк, Либідь, 2006. 131 с.

21. Горбунова Н. В. Розвиток словника сучасної дитини: результати наукових розвідок .Н. В. Горбунова . Гуманіт. науки. 2011. № 2. С. 46-53. Бібліогр.: 6 назв. укр.

22. Деменина Т. А. Анализ педагогических диагностических методик по выявлению нарушений звукопроизношения. Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина. № 1. 2014. с. 76 – 85.

23. Дитина: освітня програма для дітей від 2 до 7 років . Г.В.Беленька, О.Л.Богініч, Н.І.Богданець-Білоskalенко та ін. ; наук. кер. В.О.Огнев'юк. Київ, 2016. 304 с

24. Диагностика речевого развития детей дошкольного возраста: методическое пособие Л. А.Ухина.- Красное: МДОУ «Детский сад «Колосок» с. Красное», 2010. 76с.

25. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія : Навч. посібник для студ. вищих пед. навч. закл. Упоряд. А.М. Богуш. К. : Видавничий дім «Слово», 2005. 720 с.

26. Зebbзеева В. А., Чугунова О. И. Развитие речи – актуальная проблема интеллектуального развития дошкольников. Современная наука: актуальные проблемы и пути их решения. № 13. 2014. с. 1 – 2.

27. Ільченко І.С. Арт-терапія: навчальний посібник для студентів. Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013. 150 с.

28. Каверова Э. А. Развитие звукопроизношения у детей с ОНР с использованием дидактических игр. Специальное образование. № 11. 2015. с. 145 – 150.

29. Калініна Л.А. Використання лялькотерапії як напряму арт-терапії у корекційній роботі з дітьми, які мають проблеми у розвитку Л.А.Калініна Наукові праці : науково-методичний журнал (Серія : Педагогіка). Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім.Петра Могили, 2009. Вип.95. Т.105. С.25–30.
30. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії: навч.-метод. посібник. Ч. 1. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 232 с.
31. Карелина И.Б. Дифференциальная диагностика задержек речевого развития различного генеза [Текст] И.Б. Карелина Логопедия XXI века. Традиции и новации. Сборник материалов научно-практической конференции с международным участием. РГГУ им. А.И. Герцена. СПб. ЦДК проф. Л.Б. Баряевой 2012.
32. Карелина И. Б. Классификация задержек речевого развития различного генеза . Специальное образование. № 5. 2015. с. 145 – 156.
33. Квітка Н. О. Арт-терапевтичні засоби як методи корекційного впливу [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/pdf>
34. Киселёва М.В. Арт-терапия в работе с детьми: (руководство для детских психологов, педагогов, врачей и специалистов, работающих с детьми). С-П.: Речь, 2006.
35. Коваленко Н. А. Просодия и сознание: системно-синергетический поход. Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. № 2. 2011. с. 120 – 127.
36. Колягина В.Г. Арт-терапия и арт-педагогика для дошкольников: учебно-методическое пособие. М.: «Прометей», 2016.
37. Коваль Л.В., Компанець Н.М., Лапін А.В., Квітка Н.О., Луценко І.В. Особлива дитина в інклюзивному дошкільному навчальному закладі Коваль Л.В., Компанець Н.М., Квітка Н.О., Лапін А.В., Луценко І.В. К.: 2018. 367 с.
38. Колесникова Е. П., Сергеева В. А. Игры и упражнения на развитие фонематического слуха для детей старшего дошкольного возраста.

Психология и педагогика: методика и проблемы практического применения. № 37. 2014. с. 99 – 105.

39. Кононко О. Л. Орієнтир сьогодення – компетентна особистість О. Л. Кононко Дошкільне виховання. 2005, № 7. С.7-9

40. Косаренко О. Т., Косаренко С. В. Орфоэпические нормы в аспекте культуры речи. Вестник Воронежского института ГПС МЧС России. № 2. 2015. с. 76 – 81.

41. Литвиненко В. А. Застосування арт-терапії в логопедичній роботі з дошкільниками та молодшими школярами. Суми. 2011. 212 с.

42. Логопедия: Учебник для студентов дефектол. фак. пед. Вузов. Под ред. Л.С. Волковой, С.Н. Шаховской. М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1998. 680 с.

43. Луцан Н. І. Методика розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку за тестами українських народних ігор : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання» Н. І. Луцан. Одеса, 1995. 24 с.

44. Луценко І. О. Інтерференція і транспозиція у засвоєнні дітьми дошкільного віку лексики української мови : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 Луценко Ірина Олексіївна. К., 1994. 24 с.

45. Максимкина О. И. Вопросы подготовки специалистов к работе по развитию речи дошкольников . Интеграция образования. № 3. 2001. с. 73 – 76.

46. Максимчук Г. М. Використання інноваційних технологій у процесі словникової роботи початкової школи Г. М. Максимчук. Наука і освіта. 2010. № 7. С. 146-149. Бібліогр.: 5 назв. укр.

47. Непомнящая И. Н. Методика использования лингводидактических идей Е. И. Тихеевой в обогащении бытового словаря детей старшего дошкольного возраста: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02 Непомнящая Ирина Николаевна. О., 1996. 21 с.

48. Основы логопедической работы с детьми: Учебное пособие для логопедов, воспитателей детских садов, учителей начальных классов, студентов педагогических училищ , под общ. ред. д.п.н., проф. ГВ. Чиркиной. 2-е изд., испр. М.: АРКТИ, 2003. 240с.

49. Петрович Г. Проблема збагачення словника молодших школярів в умовах гірської школи . Гірська школа українських Карпат. № 8. 2018. с. 171 – 174.

50. Плотникова Г. Г. Культура речи или коммуникативная компетентность: содержательный аспект. Язык и культура. № 2. 2014. с. 174 – 189.

51. Прокофьева Н. В. Игровые технологии педагогической поддержки на занятиях с детьми . Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки № 8. 2009. с. 303 – 309.

52. Простір арт-терапії: мінливість і стабільність – пошуки балансу: матеріали XVI Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Харків, 15 – 17 лютого 2019 р.) за наук. ред. А.П. Чуприкова, Л.А. Найдьонової, О.Л. Вознесенської, О.М. Скар. Харків : СПД ФО Степанов В. В., 2019. 171 с.

53. Рысбаева Г. А. Влияние дидактической игры на развитие познавательных интересов у старших дошкольников. Международный журнал экспериментального образования. № 5. 2014. с. 78 – 81.

54. Руденко Ю. А.Словникова робота з дітьми старшого дошкільного віку як лінгводидактична проблема Ю. А. Руденко Наук. вісн. Південноукр. держ. пед. ун-ту ім. К.Д.Ушинського. О., 2000. Вип. 12. С. 73-79. Бібліогр.: 4 назв. укр.

55. Руденко Ю. А. Збагачення словника дітей дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки. О., 2003. 21 с.

56. Руденко Ю. А.Словникова робота з дітьми старшого дошкільного віку як лінгводидактична проблема. Ю. А. Руденко Наук. вісн. Південноукр.

держ. пед. ун-ту ім. К.Д.Ушинського. О., 2000. Вип. 12. С. 73-79. Бібліогр.: 4 назв. укр.

57. Салтыкова-Волкович М. В. Арт-терапия в работе с детьми: пособие Гродно: ГрГУ, 2016.

58. Сас О. Лінгводидактична спадщина Є. І. Тихеєвої у збагаченні словника дітей дошкільного віку. Молодь і ринок. № 6. 2014. с. 41–44.

59. Синельщикова А. В., Маслова Н. Н. Ведущие перинатальные факторы, оказывающие воздействие на речевое развитие детей дошкольного возраста. Медицинский альманах. № 3. 2014. с. 95 – 97.

60. .Сорока О.В. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арттерапевтичних технологій: дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 Ольга Вікторівна Сорока. Тернопіль, 2016. 534 с.

61. Тиндюк Н.Т. Педагогічні аспекти розвитку словника дітей дошкільного віку м. Миколаїв. 2018. 311 с.

62. Тихеева Е.И. Развитие речи детей (раннего и дошкольного возраста). М.: Просвещение, 1981 с. 144.

63. Трофименко Л.І. Дослідження узагальнюючої функції мовлення у дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення. Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Наук.-метод. зб. За ред. Бондаря В.І., Луцько К.В. К.: Інститут дефектології АПН України, 2000. Вип. 1. С. 168 – 172.

64. Толкова Н. М. Арт-терапевтические методы и приемы в работе с детьми раннего возраста с ограниченными возможностями здоровья в дошкольной организации . Проблемы современного педагогического образования. № 6. 2019. с. 66 – 74.

65. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ: Програмно-методичний комплекс. 2013. 108 с.

66. Федкевич Л.В. Розвиток словника молодших дошкільників у різних видах діяльності Л.В. Федкевич. Навчання і виховання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку: актуальні питання теорії і методики за заг. ред. О.О.Максимової, М.А.Федорової. Житомир: ФОП Левковець, 2016. У 2-х ч. Ч. I. 216 с. С. 210-211.

67. Филичева Т.Б., Чиркина Г.В. Устранение общего недоразвития речи у детей дошкольного возраста: Практическое пособие. М.: Айрис-пресс, 2004. – 224 с.

68. Шеремет М. К. Логопедія. Підручник. Третє видання перероблене та доповнене . За ред. М. К. Шеремет. К. : Видавничий Дім «Слово», 2014. - 672 с.